

КОНСТИТУЦІЙНО ВМОТИВОВАНИЙ АЛГОРИТМ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ЗБАЛАНСОВАНОГО КОРИСТУВАННЯ ПРИРОДНИМИ ОБ'ЄКТАМИ В АГРОСФЕРІ УКРАЇНИ

О. І. Ковалів

доктор економічних наук, головний науковий співробітник
Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: okovaliv@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4908-7963>

О. Л. Головіна

кандидат економічних наук
Інститут агроєкології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: golovinaia@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8486-3051>

У статті, на базі аналізу та синтезу авторського проекту, осмислено науково обґрунтований конституційно вмотивований алгоритм теоретичних і методологічних засад збалансованого користування природними об'єктами, особливо в агросфері, як економіко-правових передумов звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма. Цілковито підтверджено наукову новизну та практичну цінність авторських напрацювань, які потребують невідкладної імплементації в конституційно встановленому правопорядку, не очікуючи завершення війни. Розкрито потребу в здійсненні мудрих та однозначних прогнозованих заходів “звершення...” через архітектурно-планувальну і землевпорядно-проектну науково обґрунтовану трансформацію поселенської мережі й інфраструктури в сільській місцевості всієї України, відновлюючи природні ландшафти в процесі створення ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів у межах елементарних водозборів. Доведено, що каркасну просторово-організаційну основу функціонування комфортного простору життєдіяльності в ландшафтах виконуватимуть сформовані нові приватні господарські об'єкти і суб'єкти, зокрема сімейні фермерські господарства (родові, сімейні маєтки), створювані молодими українськими сім'ями, переважно без найманих працівників, де першочергове право матимуть учасниками бойових дій та члени їхніх сімей і близькі родичі. Встановлено, що безболісному виправленню існуючого становища земле- і природокористування сприятиме безапеляційна перевага вартісної частки природних об'єктів (ресурсів) права власності Українського народу (своєрідний “контрольний пакет акцій”) над вартісною часткою земельної ділянки (межі) як об'єкта цивільних прав, у межах якої перебуватиме відповідний природний об'єкт чужої власності. Доведено, що починати наведення конституційного правопорядку потрібно на неокупованих і непонівечених війною територіях, які треба впорядкувати, керуючись розробленими системними проектами щодо подальшого використання й охорони землі та її природних ресурсів (із позиції загальнонаціональних інтересів), не прикриваючись війною та не очікуючи її закінчення.

Ключові слова: земля, право, природокористування, ґрунтоводоохоронні інженерно-біологічні комплекси, життєдіяльність, система, педосфера.

ВСТУП

Досліджуючи впродовж 2021–2024 років у межах виконаної НДР причинно-наслідкові закономірності стану та цілей користування природними об'єктами внаслідок здійснюваної так званої “земельної реформи” в Україні, передбачалось обґрунтувати організаційно-економічні засади збалансованого користування природними об'єктами в агросфері України як науково-практичні передумови реального звершення земельної реформи, що цілком базувалася б на чинних земельних нормах Конституції України (КУ) як нормах прямої дії.

Нам вдалося досягти більшості поставлених цілей, застосовуючи методи аналізу, логіки, пошуку, моделювання тощо з можливого наукового еколого-економічного ефекту, а також враховуючи потребу балансування всіх інтересів земле- і природокористування, особливо в агросфері України [1].

На превеликий жаль, після виконаного першого етапу (2021 р.) нашого фундаментального наукового дослідження НДР Ф. 37.00.02.02. “Організаційно-економічні засади збалансованого користування природними об'єктами в агросфері України” (№ ДР 0121U108866) вини-

кли додаткові неочікувані чинники, породжені воєнною агресією РФ проти України (24 лютого 2022 року), внаслідок чого завдано прямої неправної шкоди і збитків, які поки що не досліджені цілісно, зокрема на предмет подальшого використання землі та її природних ресурсів у просторі педосфери. Такий стан проявив новітню вимогу прогнозування і моделювання нових засад, трансформуючи процеси на вищому квантовому рівні, не лише пострадянської науки і техніки, але й виявлення, в тому числі невидимих чинників внутрішньої та зовнішньої антиукраїнської і водночас антиконституційної гібридної діяльності та її можливих наслідків. Таке розуміння спонукало уточнити погляди на потребу формування системи когнітивної земельної економіки як основ організаційно-економічних, екологічних та духовних засад збалансованого користування чужими (БОГОМ ДАНИМИ) природними ресурсами (об'єктами) і ввести відповідні корективи в наші наміри, способи і методи досліджень.

Зокрема, оскільки природні складові землекористування в геопросторі нашої держави як базові чинники життєвого й господарського функціоналу залишаються незмінними, а стан експлуатації природних ресурсів, особливо "ґрунтів" і "води" та всіх складових біогеоценозу в ландшафтах, які прогресивно деградують і потребують інноваційного порятунку, є критичним, ми вважаємо, що напрацьований свого часу, науково обґрунтований алгоритм проєктування і формування ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів як природних екосистем на елементарних водозборах за басейновим принципом, є реальною платформою і механізмом для їх впровадження на сучасному етапі, в тому числі на землях, підданих різноманітним антропогенним змінам.

Особливого підходу до розуміння і моделювання комфортного простору життєдіяльності вимагає поселенська мережа та водогосподарська система. Не меншої уваги потребує трансформація існуючого стану отримання і застосування правдивих знань про права, особисту поведінку, власні можливості й обов'язки та про можливі наслідки, включно із невідвортною особистою відповідальністю за порушення законів природи і суспільства. Це стосується кожної людини як природокористувача та всіх членів суспільства: батька і матері, дитини, працівника, вчителя, науковця, управлінця чи посадовця, кожного керівника чи керманича, починаючи з дошкільної, шкільної та студентської освіти — кожної сім'ї, роду, громади та суспільства загалом.

Незважаючи на вік і статус, ми також, долучаючись до поглибленого вивчення і усвідом-

лення зазначеної проблематики, з урахуванням обставин часу, впродовж 2021–2025 рр. набули більш предметного бачення, особливо в процесі виконання завершального етапу (2025) згаданої фундаментальної НДР. Тому виникла потреба на новому рівні осмислити вже здобуті нові знання організаційно-економічних орієнтирів (засад) збалансованого користування природними об'єктами агросфери України з позиції вимог сьогодення.

Такий системний і послідовний підхід, зокрема синтезу і самооцінки, допомагає об'єктивніше досліджувати розвиток і функціонування суспільно-економічних відносин, з урахуванням критичності оцінки фактичного стану та причин порушення сталого природокористування, а також конструювати науково обґрунтовані відповіді й шляхи врегулювання наявних проблем.

Метою статті є осмислення конституційно вмотивованого алгоритму теоретичних і методологічних засад збалансованого користування природними об'єктами в агросфері України як економіко-правових передумов звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма, без очікування закінчення війни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізуючи наукові дослідження і публікації з проблем раціонального використання й охорони української "землі та її природних ресурсів", виявляємо праці, які віддзеркалюють переважно галузеві принципи (відомчі інтереси) господарювання на землі, віднесені до відповідної категорії, які теоретично нормуються за бажаним цільовим функціональним призначенням. Встановлено також, що офіційна діяльність органів державної влади (законодавчої, виконавчої і судової) та місцевого самоврядування в процесі продукування ними ж різноманітних документів, включно із законами, концепціями, програмами та рішеннями, не обходиться без посилань на такі ж дослідницькі матеріали, начебто як наукові та "невід'ємно фахові".

Найбільше існує "земельних" наукових публікацій із численних проблем використання й охорони земель сільськогосподарського і лісгосподарського призначення та шляхів їх врегулювання. Майже всі науковці таких знань у черговий раз пропонують до практичного впровадження уособлені правові, земельпорядні, організаційні, економічні та екологічні заходи щодо збереження та покращення стану відповідної категорії земель або певної господарської чи адміністративної території. Зокрема, подібна тенденція віддзеркалюється в наукових працях відомих ґрунтознавців: С. А. Балюка і

В. В. Шимеля [2], В. В. Медведєва і С. Ю. Булигіна [3], а також відомих землевпорядників та економістів: Д. С. Добряка і О. І. Шкуратова [4], Т. О. Євсюкова [5], А. Г. Мартина [6], В. І. Юрченка [7].

Водночас професори М. Д. Гродзінський [8] і А. М. Третьак [9] справедливо й однозначно наголошують на важливості здійснення відповідного землевпорядного проектування — на ландшафтній основі.

До таких дослідницьких процесів і підходів постійно долучаються молоді науковці, які під керівництвом цих та інших учених здійснюють відповідні дослідження, з'являються нові численні публікації, а проблеми залишаються невирішеними, і їхнє розв'язання, навпаки, ускладнюється.

Мусимо констатувати факт відсутності публікацій, окрім досліджень авторів цієї статті, які гуртувалися б на економіко-правовій конституційній сутності норм-принципів “земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси...” як природних об'єктів права власності Українського народу і основного національного багатства, що де-юре перебуває під особливою охороною держави, оскільки, на наше переконання, алгоритм функціонування всіх конституційних земельних норм де-факто є головним запобіжником породження згаданих проблем. Також немає праць, які розкривали б і поглиблювали вже сформульовані нами теоретичні та методологічні засади науково обґрунтованих шляхів системного врегулювання наявних проблем земле- і природокористування на конституційно вмотивованій основі.

На превеликий жаль, не знаходимо до цього часу наукових досліджень і відповідних публікацій, виконаних будь-ким із відомих нам учених-аграріїв та економістів, окрім автора О. Коваліва, які розробляли б науково обґрунтовані шляхи й механізми, що функціонували б у системі когнітивної земельної економіки (з позиції загальнонаціональних інтересів), вимагаючи суцільного кадастрування і реєстрації землі та її природних ресурсів (стисло — “земля”) як природних об'єктів права власності Українського народу і взяття їх на загальнонаціональний облік (баланс) у спеціалізованій Національній земельній установі, сформованій на зразок Національного банку України.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наші дослідження базуються на інформаційній та економіко-правовій основі конституційних норм-принципів України, вітчизняних і міжнародних законодавчих та нормативно-правових актах у сфері земельних відносин,

економіки природокористування та суспільних відносин, на наявних наукових статтях і публікаціях провідних українських учених, а також на матеріалах і висновках власних наукових досліджень та практичного досвіду.

Для виконання поставлених завдань використовували такі методи досліджень: *монографічний* (опрацювання наукових публікацій і статей на шпальтах загальнонаціональної преси, які широко обговорювалися в громадянському середовищі, матеріалів нормативних документів і статистичних даних); *абстрактно-логічний* (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); *аналізу та синтезу* (обґрунтування методології системного дослідження) тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Осмыслиючи з позиції об'єктивних законів природи і суспільства та обґрунтовуючи основні засади збалансованого моделювання і досягнення еколого-економічних ефектів як базових інтересів кожної людини-громадянина та всіх суб'єктів власності й господарювання, переважно в агросфері, що узгоджуються і ґрунтуються на чинних земельних нормах Конституції України, ми дійшли відповідних висновків, які вже частково опубліковано в [10].

Зокрема, доведено, що перебуваючи в стані екзистенційної війни, надпотужний енергетичний норов українського етносу на предковичній землі, який пробуджується, особливо в часи лихоліття, вимагає систематизації, прогнозування та конструювання засад нашого історичного буття в просторі й часі і майбутнього когнітивного розвитку української нації на рідній землі. Така фундаментальна, етнічна, неповторна, духовна “Субстанція українського буття”, подібна до своєрідних Вед чи Тори, має закономірно з'явитися як науково обґрунтована стратегічна платформа для повноцінної імплементації засадничих конституційних норм, що підживлюватиме синергетичне функціонування системи когнітивної земельної економіки, яку ми відкрили вперше, та сприятиме розвитку Української держави в третьому тисячолітті.

Встановлено, що особливого комплексного і системного законодавчого та нормативно-правового розуміння, моделювання і конструювання, з урахуванням законів живої і неживої природи та суспільства, потребують регуляторні земельні відносини і природокористування як першооснова нашого буття в просторі “ЗЕМЛІ” і однозначні правила поведінки всіх учасників щодо збереження, охорони, відтворення та створення сприятливих умов (у жодному разі не шкідливих) для природного функціонування

біогеоценозу (животворних ґрунтів, водних і лісових ресурсів, фауни, флори, мікробіоти, енергетичних та інших чинників), що виконують відповідну роль в агро- і лісоєкосистемах.

Натомість здійснювана так звана “земельна реформа” впродовж останнього тридцятиріччя, яку штучно довели до відкриття бу-тафорного ринку (продажу) сільгоспугідь на базі “колективної власності на землю” для залучення “нечуваних інвестицій”, нібито в інтересах селян, вважається першопричиною антинародної трансформації земельних відносин суверенної держави. При цьому не велося жодних розмов про справжнього власника землі та її природних ресурсів — Український народ, а також про безперешкодну і прозору можливість для молодих працездатних українців організувати власні селянські (фермерські) господарства, зокрема через купівлю цілісно сформованих земельних ділянок як господарських одиниць — ними самими.

Тому, хоча б із цієї причини, було недоречно ставити питання про “завершення” того, що не логічно відбувалося в пострадянській Україні. Замість обґрунтованої та прогнозованої трансформації земельних відносин, націлених на логічне впорядкування і гарантоване забезпечення збалансованого соціально-економічного, екологічного, культурного й духовного розвитку сільських територій та їхньої поселенської мережі на користь людини й суспільства, псевдо-реформа в Україні, усупереч здоровому глузду, призвела лише до поділу понад 27 млн га родючих угідь шляхом їх паювання — майже на сім мільйонів умовних шматочків-паїв без визначення меж у натурі, нібито для подальшого формування на “добровільній основі” власних господарств самими селянами під лозунгом “земля має належати тим, хто її обробляє”.

Така “реформа” не супроводжувалася комплексом високоточних робіт із геодезії, картографії та кадастру як основних і невід’ємних інструментів створення й функціонування достовірних земельно-реєстраційної та геоінформаційної систем. Не систематизувалися відомості про природні й антропогенні чинники та їхній стан, які мали б становити основу для науково обґрунтованого державного землепорядкування. Як наслідок, до селянських наділів потрапили майже 7 млн га крутосхилів, заболочених та інших природоохоронних земель, які мали б бути виведені з інтенсивного обігу та використані під заліснення, залуження та інше цільове господарське призначення.

Таке непрогнозоване безглуздя, в тому числі через антиукраїнський спротив про-радянських керманічів на всіх рівнях і відсутність передумов для формування власних

господарств — навіть із використанням довгострокового кредитування як основного елемента фінансово-економічного супроводу декларованої реформи — перетворило переважну більшість селян-пайовиків на віртуальних орендодавців. Замість селянських чи фермерських господарств, на зразок європейських, з’явилися непередбачувані великі бізнес-структури на орендній основі. Зокрема, агрохолдинги, які вільно здійснюють корпоративні торги, у тому числі “земельними активами”.

По всій державі самочинно відбулися серйозні структурні зміни в землекористуванні. Посилилося беззаконня й рейдерство, “розгулявся” тіньовий обіг земель і різноманітні схеми привласнення чужих прав, зокрема на розпайовані угіддя. Як наслідок, через повальну експлуатацію унікальних українських чорноземів у погоні за наживою виснажуються та піддаються ерозії ґрунти, безповоротно знижується їхня природна родючість і руйнується водно-регуляторна здатність. Забруднюється і деградує довкілля, зовсім зникають природні ландшафти разом із рідкісною рослинністю, водними джерелами, звірами, птахами, комахами та корисною мікробіотою.

Великі комплекси промислового вирощування свиней і птиці завдають нищівного впливу на прилеглі території. Зникають не лише помешкання, а й цілі поселення, особливо віддалені від мегаполісів. Усе це відбувається через відсутність до сьогодні справжньої конституційно вмотивованої земельної реформи, зокрема в аграрній сфері [11].

Незважаючи на жажливі варварські воєнні руйнування з боку рашистів та на потребу дороговартісного відновлення понівечених міст, сіл та екосистем — звичайно, після закінчення війни — а також з урахуванням існуючих та очікуваних складних демографічних процесів і міграції, як українців за межі держави, так і в’їзду різноманітних етносів на територію України, вся система управління та життєдіяльності в українському просторі потребує особливого, вираженого, далекоглядного та інноваційно-прогнозного впорядкування. Такі заходи становлення і розвитку мають базуватися на загальнолюдських принципах захисту прав людини з дотриманням цілковитого верховенства національних інтересів — на “власній українській землі”.

Нами доведено, що для безболісного врегулювання такого становища на правовій основі має діяти інститут верховенства конституційного права власності Українського народу (верховенства законів природи як національних інтересів) щодо “землі та її природних ресурсів” як природних об’єктів (ч. 1 ст. 13 КУ).

Для цього здійснюється когнітивне визначення (описується “проектно” і затверджується “прозором”) безпеліційних параметрів (регламентів) цільового господарського природокористування як раціонального і сталого. Лише на такій основі виникає підстава можливого “набуття і реалізації” (ч. 1 ст. 14 КУ) права власності на земельні ділянки (межі) як на об'єкти цивільних прав із метою подальшого господарювання, оскільки вартісна частка природних об'єктів (ресурсів) права власності Українського народу в разі перевищує (своєрідний “контрольний пакет акцій”) вартісну частку земельної ділянки (межі) як об'єкта цивільних прав, в межах якої розташовуються відповідні природні об'єкти (ресурси) чужої власності.

Окреслена економіко-правова перевага власника (Українського народу) є незаперечною вимогою (законним прийомом дії) у проектуванні, формуванні та становленні нових приватних господарських об'єктів і суб'єктів, зокрема сімейних фермерських і селянських господарств (родових, сімейних маєтків, створюваних молодими українськими сім'ями переважно без найманих працівників), котрі стануть органічними природокористувачами, а їхні господарства логічно вписуватимуться в ландшафти та становитимуть каркасну просторово-організаційну основу функціонування комфортного простору життєдіяльності в конкретних природно-економічних умовах.

Зважаючи на пріоритетність прав учасників бойових дій та їхніх сімей і близьких родичів у повоєнній відбудові захищеної держави, обґрунтованою і доведеною є вимога безперешкодного формування нових власних приватних сімейних фермерських, селянських та інших господарств цією категорією людей на вигідних умовах. Це є конституційно вмотивованим, оскільки частина четверта статті 13 Конституції України однозначно зобов'язує “державу” (її законодавчі, виконавчі і судові органи) захищати права усіх суб'єктів права власності і господарювання, особливо захисників держави. Цій пріоритетності як безпрецедентному механізму сприятиме також згаданий “контрольний пакет акцій” — у відкритому діалозі та за участі “четвертої влади”, тобто журналістів.

У досягненні цієї мети виступає головний і незамінний чинник як прямий обов'язок держави перед людиною-громадянином, яким (обов'язком) є “надання” (отримання від самого початку розвитку дитини) правдивих і повноцінних знань та вмінь усім підліткам, учням і студентам, які мають стати життєздатними, здоровими, чесними та гідними людьми-громадянами.

Невід'ємним і надважливим процесом формування простору комфортної життєдіяльності та господарської доцільності в позаміському середовищі як сталому просторі функціонування генофонду нації є пропонований нами підхід до упорядкування території на науково обґрунтованій основі та створення дієвої системи раціонального використання та охорони ґрунтів і водних джерел шляхом комплексного водорегулювання в конкретних водозборах.

Важливо, що досліджувані проблеми використання та охорони земель і запропоновані впродовж 1971–1992 років шляхи їх вирішення, а також кандидатська дисертація Олександера Коваліва, захищена в 1996 році на цій основі — “Обґрунтування комплексу територіальних природоохоронних заходів при організації використання земельних ресурсів Івано-Франківської області” за спеціальністю 08.08.01 “Економіка землекористування” — цілком підтвердили правильність і далекоглядність обраного тоді курсу на формування і створення ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів у межах окремих водозборів і в басейнах малих річок загалом.

Для цього потрібно було мати з 1996 року (часу ухвалення Конституції України) відповідний облік і реєстрацію всіх таких конституційно декларованих об'єктів і суб'єктів права власності Українського народу — у спеціальній загальнонаціональній земельній установі (Національній земельній коморі України) як “субстанції” (основи) існування і подальшого конституційного розвитку України [12].

Ми переконані, що з перемогою над зовнішнім агресором у неспровокованій війні ми зможемо подолати також “внутрішнього ворога” та повсюдно навести конституційний земельний порядок у наших “авгієвих стайнях”, який значно ускладнився через війну на окупованих територіях сходу України та АР Крим.

Особливого комплексного й системного законодавчого та нормативно-правового моделювання і конструювання, з урахуванням законів природи та суспільства, потребують позавідомчі регуляторні землевпорядні дії та самі відносини природокористування (незалежно від приналежності набутих прав на земельні ділянки поза конституційним порядком) як рівні права та однозначні правила поведінки всіх учасників щодо збереження, охорони й відтворення животворних ґрунтів, водних та лісових ресурсів, фауни, флори й мікробіоти, що функціонують в агро- і лісоєкосистемах [1] — у просторі педосфери.

На базі наявних теоретичних і методологічних обґрунтувань вбачається, що врегу-

лювання цих та інших проблем потребує прийняття нового Кодексу України про ґрунти (у комплексі з процесом тотального введення у чинне конституційне поле всіх законодавчих і нормативно-правових актів, які не відповідають сутності конституційних земельних норм-принципів) та практичного ведення системного Національного (Державного) кадастру ґрунтів України в просторі єдиної геоінформаційної системи як складової тотального обліку і взяття на загальнонаціональний баланс власника (Українського народу) всіх належних йому природних об'єктів.

Ця потреба зросла ще більше тепер, у час перемоги правди і права, забезпечуючи однозначні правила поведінки та невідворотну відповідальність усіх причетних перед Українським народом у разі недотримання ними вимог конституційних норм.

Ключ як механізм до практичних конституційно вмотивованих дій перебуває в синхронному проведенні саме державного (на замовлення власника “земельного капіталу нації”) землеустрою та землевпорядкування на національному, регіональних, районних і, що надважливо та першочергово, на рівні всіх територій громад базового рівня (як у межах, так і за межами населених пунктів). Особливого творчого та фахового підходу до оцінки, обґрунтування і впорядкування (реанімації) потребують усі території, де відбувалися (відбуваються) воєнні дії [1].

При цьому надзвичайно мудру та однозначно прогнозовану позицію має зайняти архітектурно-планувальний і землевпорядно-проектний науково обґрунтований підхід як процес виваженої трансформації поселенської мережі та інфраструктури в сільській місцевості всієї України, відновлюючи природні ландшафти та створюючи ґрунтоводоохоронні інженерно-біологічні комплекси в межах окремих водозборів.

Найявний авторський досвід у цій царині, здобуті нами нові знання “конституційного земельного прагматизму” та наявна “потужність практичного розуму” [13] дали змогу започаткувати 15 травня 2025 року в межах щорічної Міжнародної науково-практичної конференції “Збалансоване природокористування: традиції, перспективи та інновації”, організованої Інститутом агроєкології і природокористування НААН, новий комплексний напрям системної “ґрунтоводоохорони на водозборах України”. При цьому Олександр Ковалів (автор ідеї, заслужений працівник сільського господарства України) зробив коротку завершальну доповідь під назвою “Ґрунтоводоохоронні інженерно-біологічні комплекси — у процесі звернення

земельної реформи в Україні: нова парадигма” [14].

На нашу думку, невідкладним, логічним і науковим прийомом є розкриття та втілення вимог наведення конституційного економіко-правового порядку спочатку на неокупованих і непонівечених війною територіях, зокрема в агросфері, які слід негайно та збалансовано впорядкувати, керуючись розробленими системними проєктами подальшого використання й охорони землі та її природних ресурсів з позиції загальнонаціональних інтересів — не прикриваючись війною та не очікуючи закінчення її.

Оскільки загарбники-терористи протиправно (війною) захопили наші землі (території), що конституційно є українським основним національним багатством, і навіть самовільно внесли їх до своєї конституції, аксіомою є те, що нам потрібно здійснити негайне взяття (у камеральний спосіб) на загальнонаціональний баланс (облік) усіх земель та їхніх природних ресурсів як природних об'єктів права власності Українського народу (в міжнародно визнаних кордонах 1991 року) у спеціалізованій позавідомчій земельній установі на зразок Національного банку України. Адже в основі доказової бази, зокрема в міжнародних судах, має лежати достовірна інформація про справжню приналежність землі та її природних ресурсів Українському народу.

Викладені аргументи вказують на те, що подальший розвиток України на конституційній основі можливий лише за умови негайної дії “тут і зараз”, не очікуючи закінчення війни, шляхом прискореного проявлення конституційного права (усунення перепон) — абсолютної власності Українського народу на землю та її природні ресурси, які є основним національним багатством і перебувають під особливою охороною держави. Для цього, на наш погляд, Президент України як глава держави, гарант конституційного правопорядку та голова Ради національної безпеки і оборони України зобов'язаний взяти під особистий контроль цей процес, сприяючи невідкладній реалізації вже запропонованих нами кроків, зокрема опублікованих у науковій статті фахового журналу НАВС “Філософські та методологічні проблеми права”, № 2 (28), 2024 р. [15].

Завершуючи фундаментальну НДР за 2021–2025 роки, ми готуємо наукову монографію “Організаційно-економічні засади збалансованого користування природними об'єктами в агросфері України” та відповідний (остаточний) звіт. Дотримуючись принципу послідовності та цілісності науково-дослідної роботи, ми подали обґрунтовану заявку на виконання впродовж

2026–2030 років фундаментальної НДР “Концептуальні засади когнітивної земельної економіки земле- і природокористування в просторі педосфери України” як продовження логічно відкритих нами нових знань для практичного впровадження їх на загальнонаціональному рівні. Для досягнення результативного успіху надзвичайно важливо не зупинятися на досягнутому, а продовжувати виконання науково обґрунтованих досліджень (за окремим завданням на державне замовлення), які на когнітивній основі віддзеркалювали б конкретні задачі та шляхи подолання наявних проблем, зокрема на територіях, де проходили бойові дії і завдано значної антропогенної шкоди.

Вбачаємо, що такий системний підхід дасть змогу узагальнити науково-методологічну сутність організаційно-економічних засад збалансованого користування природними об'єктами права власності Українського народу в просторі педосфери України та напрацювати відповідні матеріали, починаючи з 2026 року, як обґрунтоване підґрунтя для розроблення Урядом України відповідних проєктів законодавчих і нормативно-правових актів, а також загальнонаціональної Концепції і Програми формування збалансованого (сталого) земле- і природокористування в Україні, зорієнтованих на стандарти Європейського Союзу.

ВИСНОВКИ

Аналіз і синтез здобутих нами вперше нових знань теоретичних і методологічних засад збалансованого користування природними об'єктами, особливо в агросфері України, в процесі реалізації авторського проєкту НДР як економіко-правових передумов звернення земельної реформи в Україні: нова парадигма, цілком підтвердив наукову новизну та практичну цінність авторських напрацювань, які потребують невідкладної імплементації в конституційно встановленому правопорядку, не очікуючи завершення війни.

Водночас надзвичайно мудру та однозначно прогнозовану позицію має зайняти архітектурно-планувальний і землепорядно-проектний науково обґрунтований підхід як процес виваженої трансформації поселенської мережі та інфраструктури в сільській місцевості всієї України, відновлюючи природні ландшафти шляхом створення ґрунтоводоохоронних інженерно-біологічних комплексів в межах елементарних водозборів.

Каркасну просторово-організаційну основу функціонування комфортного простору життєдіяльності в науково впорядкованих ландшафтах становитимуть сформовані нові приватні господарські об'єкти та суб'єкти, зокрема сімейні

фермерські господарства (родові, сімейні маєтки), створювані молодими українськими сім'ями, переважно без найманих працівників, де першочергове право матимуть учасники бойових дій, та члени їхніх сімей і близькі родичі.

Встановлено, що безболісному виправленню існуючого становища земле- і природокористування, впорядковуючи (трансформуючи) землекористування і створюючи приватні господарські об'єкти, сприятиме безапеляційна перевага вартісної частки природних об'єктів (ресурсів) права власності Українського народу (своєрідний “контрольний пакет акцій”) над вартісною часткою земельної ділянки (межі) як об'єкта цивільних прав власності, в межах якої розташовані відповідні природні об'єкти (ресурси) чужої власності. Такий осмислений конституційно вмотивований алгоритм як теоретичних, так і практичних засад збалансованого користування природними об'єктами, особливо в агросфері України, у процесі звернення земельної реформи в Україні: нова парадигма, послужить безболісному наведенню економіко-правового порядку лише для правопослушних громадян.

Доведено, що наведення конституційного правопорядку слід розпочинати на неокупованих і непонівечених війною територіях, впорядковуючи їх відповідно до розроблених системних проєктів подальшого використання та охорони землі і її природних ресурсів із позиції загальнонаціональних інтересів, не прикриваючись війною і не очікуючи її завершення.

Вбачається, що, ґрунтуючись на законах живої і неживої природи та суспільства, яким цілком відповідають чинні конституційно вмотивовані земельні імперативи, та враховуючи здобуті нами нові знання на цій основі, виникає необхідність проведення додаткових і досить специфічних науково обґрунтованих досліджень (продовження за окремим завданням), які віддзеркалювали б конкретні задачі та шляхи подолання наслідків воєнних дій, зокрема на окупованих частинах держави та на територіях, де проходили бойові дії. Такий системний підхід дасть змогу узагальнити науково-методичну сутність організаційно-економічних засад збалансованого користування природними об'єктами права власності Українського народу в просторі педосфери України та напрацювати відповідні матеріали як обґрунтоване підґрунтя для розроблення Урядом України відповідних проєктів законодавчих і нормативно-правових актів, Концепції та Програми формування збалансованого (сталого) земле- і природокористування в Україні, зорієнтованих на стандарти Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалів О. І. Зasadничі конституційні імперативи як чинники державності й життєдайності на українській землі. *Збалансоване природокористування*. 2025. № 1. С. 33–47. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2025.324372>
2. Балюк С. А., Шимель В. В. Про стан та завдання відновлення, охорони і управління ґрунтовими ресурсами України. *Вісник аграрної науки*. 2024. № 2 (851). С. 5–10. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202402-01>
3. Добряк Д. С., Шкуратов О. І. Формування і розвиток ринкових земельних відносин на теренах України. *Збалансоване природокористування*. 2018. № 1. С. 8–17. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2018.276464>
4. Євсюков Т. О. Класифікація та екобезпечне використання особливо цінних земель. Київ-Львів: Ліга-Прес, 2015. 450 с.
5. Мартин А. Г. Регулювання ринку землі в Україні. Київ: Аграр Медіа Груп, 2011. 252 с.
6. Медведєв В. В., Булігін С. Ю. Сучасні системи землеробства і проблема обробітку ґрунту. *Агроекологічний журнал*. 2017. № 2. С. 127–134. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2017.220168>
7. Юрченко В. І. Сучасні стратегічні напрями розвитку інноваційних процесів в сільському господарстві регіонів України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1150> (дата звернення: 12.08.2025).
8. Гродзинський М. Д. Основи ландшафтної екології. Київ: Либідь, 1993. 224 с.
9. Третяк А. М. Землепорядне проектування: теоретичні основи і територіальний землеустрій: навч. посіб. Київ: Вища освіта. 2006. 528 с.
10. Ковалів О. І., Новаленко А. О. Основні засади моделювання еколого-економічного ефекту збалансованих інтересів господарювання. *Збалансоване природокористування*. 2024. № 4. С. 33–44. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.4.2024.319391>
11. Ковалів О. І. Українці мільйонери. *День*. 2018. 5 лип. № 116 (5204). С. 8–9. URL: <https://day.kyiv.ua/article/ekonomika/ukrayintsi-milyonery> (дата звернення: 12.08.2025).
12. Ковалів О. І. Повноваження ресурсами приростають. *Урядовий кур'єр*. 2014. 08 лип. С. 7. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/povnovazhennya-resursami-prirostayut/> (дата звернення: 12.08.2025).
13. Морозов О. Ф. Потужність практичного розуму: у 2-х ч. Ч. 1. Інноватика цілеспільних ефектів від єдності уявного і дійсного: монографія. Київ: МАУП. 2023. 736 с.
14. Ковалів О. І. Ґрунтоводоохоронні інженерно-біологічні комплекси — в процесі звернення земельної реформи в Україні: нова парадигма. *Збалансоване природокористування: традиції, перспективи та інновації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 травня 2025 р.). Київ: ДІА, 2025. Частина 1. С. 73–77.
15. Шакун В. І., Ковалів О. І. Економіко-правове проявлення декларованої власності Українського народу на основне національне багатство. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (28). С. 7–23. DOI: <https://doi.org/10.33270/02242802.7>

CONSTITUTIONALLY MOTIVATED ALGORITHM OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF BALANCED USE OF NATURAL OBJECTS IN THE AGRICULTURAL SPHERE OF UKRAINE

Kovaliv O.

Doctor of Economic Sciences, Chief Researcher

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)

e-mail: okovaliv@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4908-7963>

Holovina O.

Candidate of Economic Sciences

Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)

e-mail: golovinaiap@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8486-3051>

The article, based on the analysis and synthesis of the author's project, elaborates a scientifically substantiated constitutionally motivated algorithm of theoretical and methodological principles of balanced use of natural objects, especially in the agricultural sphere, as economic and legal prerequisites for the accomplishment of land reform in Ukraine: a new paradigm. The scientific novelty and practical value of the author's developments, which require urgent implementation in the constitutionally established legal order, without waiting for the end of the war, are fully confirmed. The need for the implementation of wise and unambiguous predicted measures of "accomplishment..." through architectural, planning and land management and design scientifically substantiated transformation of the settlement network and infrastructure in rural areas of all of Ukraine, restoring natural landscapes in the process of creating groundwater protection engineering and biological complexes within elementary watersheds is revealed. It is proven that the framework spatial and organizational basis of the functioning of a comfortable living space in landscapes will be formed by new private economic objects and entities, including family farms (family estates), created by young Ukrainian families, mainly without hired workers, where the participants in hostilities and members of their families and close relatives will have the primary right. It is established that the painless correction of the existing land-nature-use situation will be

facilitated by the absolute advantage of the value share of natural objects (resources) of the property rights of the Ukrainian people (a kind of “controlling stake”) over the value share of the land plot (border) as an object of civil rights, within the boundaries of which the corresponding natural object of someone else’s property will be located. It has been proven that the establishment of constitutional law and order should begin in unoccupied and war-torn territories, which should be regulated, guided by developed systemic projects for the further use and protection of land and its natural resources (from the position of national interests), without hiding behind war and without waiting for its end.

Keywords: land, law, environmental management, groundwater protection engineering and biological complexes, life activity, system, pedosphere.

REFERENCES

1. Kovaliv, O. I. (2025). Fundamental constitutional imperatives as factors of statehood and vitality on Ukrainian soil. *Balanced Nature Management*, 1, 33–47. doi: 10.33730/2310-4678.1.2025.324372
2. Baliuk, S. A., & Shymel, V. V. (2024). On the status and tasks of restoration, protection and management of soil resources of Ukraine. *Bulletin of Agricultural Science*, 2(851), 5–10. doi: 10.31073/agrovisnyk202402-01
3. Dobriak, D. S., & Shkuratov, O. I. (2018). Formation and development of market land relations in Ukraine. *Balanced Nature Management*, 1, 8–17. doi: 10.33730/2310-4678.1.2018.276464
4. Yevsyukov, T. O. (2015). *Classification and environmentally friendly use of particularly valuable lands*. Kyiv–Lviv: Liga-Press.
5. Martyn, A. H. (2011). *Land market regulation in Ukraine*. Kyiv: Agrar Media Group.
6. Medvedev, V. V., & Bulyhin, S. Yu. (2017). Modern farming systems and the problem of tillage. *Agroecological Journal*, 2, 127–134. doi: 10.33730/2077-4893.2.2017.220168
7. Yurchenko, V. I. (2017). Modern strategic directions for the development of innovative processes in agriculture in the regions of Ukraine. *Public Administration: Improvement and Development*, 12. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1150>
8. Hrodzinsky, M. D. (1993). *Fundamentals of landscape ecology*. Kyiv: Lybid.
9. Tretiak, A. M. (2006). *Land management planning: theoretical foundations and territorial land management: textbook*. Kyiv: Higher education.
10. Kovaliv, O. I., & Novalenko A. O. (2024). Basic principles of modeling the ecological and economic effect of balanced management interests. *Balanced Nature Management*, 4, 33–44. doi: 10.33730/2310-4678.4.2024.319391
11. Kovaliv, O. I. (2018, July). Ukrainian millionaires. *Day*, 116 (5204), 8–9. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ukrayinci-milyonery>
12. Kovaliv, O. I. (2014, July). Resource powers are increasing. *Government Courier*, 7. Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/povnovazhennya-resursami-prirostayut/>
13. Morozov, O. F. (2023). *Innovation of goal-integrated effects from the unity of the imaginary and the real* (Vol. 1). Kyiv: IAPM.
14. Kovaliv, O. I. (2025). Soil- and water-protective engineering-biological complexes — in the process of completing the land reform in Ukraine: A new paradigm. In *Balanced Nature Management: Traditions, Prospects and Innovations: Proceedings of the international scientific and practical conference* (Part 1, pp. 73–77). Kyiv: DIA.
15. Shakun, V. V., & Kovaliv, O. I. (2024). Economic and legal manifestation of the declared ownership of the Ukrainian people to the main national wealth. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, 2, 7–23. doi: 10.33270/02242802.7

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОВАЛІВ Олександр Іванович — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник, заслужений працівник сільського господарства України, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна; e-mail: okovaliv@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4908-7963>).

ГОЛОВІНА Олена Лаврентіївна — кандидат економічних наук, старший науковий співробітник сектору екологічного менеджменту відділу інституціонального забезпечення природокористування, Інститут агроекології і природокористування НААН (вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна; e-mail: golovinaiap@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8486-3051>).